

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ
ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΦΛΩΡΙΝΑΣ

ΤΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ: ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ (ΥΕ265)

Στ' Εξάμηνο

Ελένη Γρίβα

Χρυσάνθη Μάρκου

Μάθημα 5: Λεξιλογικές σχέσεις (συνέχεια)

Κατηγοριοποίηση με μορφολογικά και
σημασιολογικά κριτήρια

Κατηγοριοποίηση με βάση την μορφή

A) κανονικές
πολύμορφηματικές
λέξεις

B) λεξικές
μόνομορφηματικές
λέξεις

Γ) γραμματικές
μόνομορφήματικές
λέξεις

Δ)
Μόνομορφηματικά
στοιχεία κενού
περιεχομένου

E) στοιχεία λεξικών
φράσεων

A) κανονικές πολύμορφηματικές λέξεις

- απαρτίζονται από 2 ή περισσότερα μορφήματα, ένα τουλάχιστον θεματικό/ή και παραγωγικό μόρφημα (με τη δηλωτική σημασία) και ένα τουλάχιστον κλιτικό μόρφημα(γραμματική λειτουργία ανάλογα με την κατηγορία)

Για παράδειγμα:

Πέτρ-ος, άνθρωπ-ος, δια-μαρτυρ-ία, ξέν(ο)-δοχεί-ο, κούκλ-α

B) λεξικές μόνομορφηματικές λέξεις

Φέρουν λεξική σημασία (και όχι γραμματική λειτουργία) και αποτελούνται αποκλειστικά και μόνο από ένα (θεματικό) μόρφημα

Για παράδειγμα:

- επιρρήματα που δείχνουν χρόνο (τώρα, χθες, σήμερα, αύριο ακόμα ή πάντα)
- τόπο (εδώ, εκεί, επάνω, μέσα, έξω, πίσω)

Γ) γραμματικές μόνομορφηματικές λέξεις

Οι λέξεις αυτές έχουν αποκλειστικά γραμματική λειτουργία και αποτελούνται μόνο από ένα μόρφημα. Τέτοιες λέξεις είναι:

- τα μόρια (π.χ. Θα, να, ας, μη, δεν),
- τα άρθρα,
- οι προθέσεις,
- οι σύνδεσμοι, και τα
- βοηθητικά ρήματα έχω και είμαι (Μότσιου, 1997:57)

Δ) Μονομορφηματικά στοιχεία κενά περιεχομένου

Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται λέξεις μορφολογικά μη αναλύσιμες και χωρίς σημασιακό περιεχόμενο, τις οποίες μπορούμε να ονομάσουμε μονομορφήματικά στοιχεία κενά περιεχομένου. Οι λέξεις αυτές δεν μπορούν να εμφανιστούν μόνες τους και αποκτούν ανάλογα με την περίπτωση, λεξική ή γραμματική σημασία μόνο ως συστατικά μιας ευρύτερης ενότητας (λεξικής ή συντακτικής). Για παράδειγμα, κουλουβάχατα, κουτουρού, λάου λάου, μάνι μάνι. Επίσης στην ίδια κατηγορία εντάσσονται και κάποια στοιχεία που φαίνεται να έχουν περισσότερο γραμματική παρά λεξική υπόσταση και είναι υποχρεωτικά συστατικά φράσεων. Για παράδειγμα:

- τα χρειάστηκα,
- την βρίσκω,
- μου την δίνει,
- για δίνε του,

Και είναι απλώς ομώνυμα με τους αντωνυμικούς τύπους και δεν έχουν καμία αναφορική λειτουργία όπως οι αντωνυμικοί τύποι.

Ε) στοιχεία λεξικών φράσεων

Σε αυτή την κατηγορία εντάσσονται όλες οι υπαρκτές κοινές λέξεις του λεξικού οι οποίες χάνουν την πραγματική λεξική τους σημασία όταν αποτελούν συστατικά ιδιωματικών φράσεων.

Για παράδειγμα:

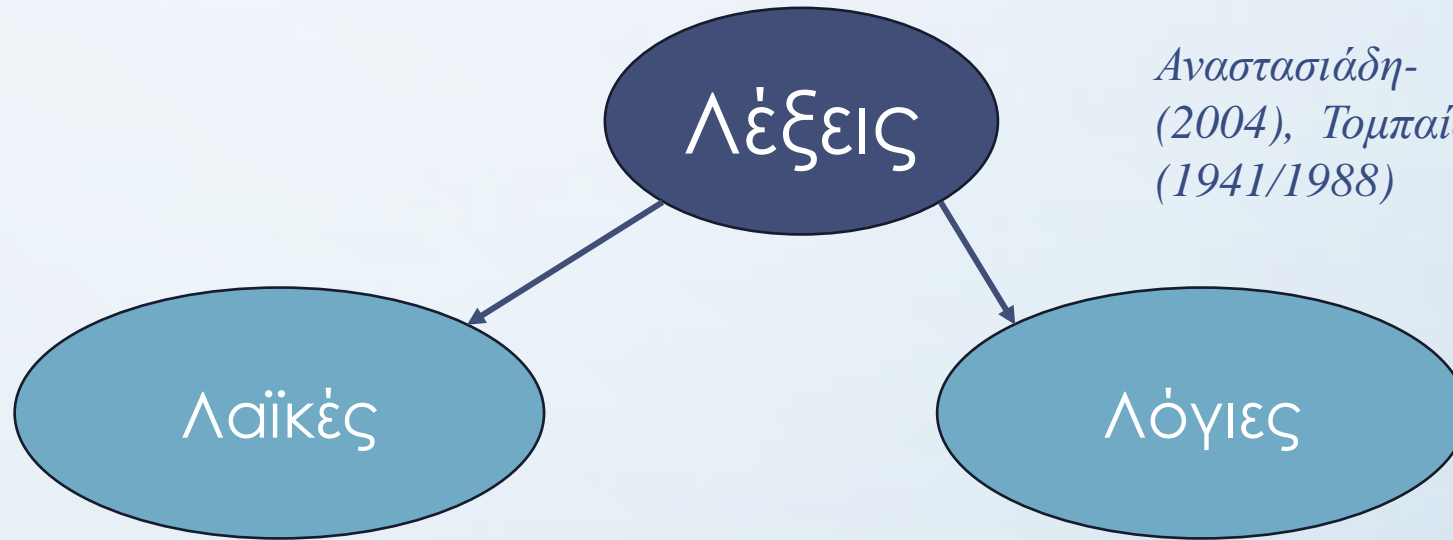
- πέρα βρέχει,
- ο μήνας έχει 9,
- σπουδαία τα λάχανα,
- πράσινα άλογα κ.α.

Κατηγοριοποίηση με κριτήρια
προέλευσης

Διάκριση λέξεων

Αναστασιάδη- Συμεωνίδη & Φλιατούρα (2004), Τομπαίδης (1998), Τριανταφυλλίδης (1941/1988)

κληρονομημένες λέξεις,
λαϊκά δάνεια,
λαϊκά αντιδάνεια

λόγιες λέξεις εξωτερικού δανεισμού,
λόγιες λέξεις διαχρονικού
δανεισμού, διεθνισμούς,
μεταφραστικά δάνεια, λόγια
αντιδάνεια, νεολογισμοί και
νεοδημοτικοί τύποι

(Ξυδόπουλος, 2008: 97-117)

Λαϊκές λέξεις

Κληρονομημένες λέξεις

Οι κληρονομημένες λέξεις είναι εκείνες οι λέξεις που υπάρχουν ιστορικά σε μια γλώσσα για μεγάλο χρονικό διάστημα, έχοντας εισαχθεί στην ελληνική κατά την αρχαιότητα ή την ελληνιστική εποχή, από γλώσσες όπως η εβραϊκή και η λατινική, και διατηρούνται σε αυτή μέσα από αλλαγές στη μορφή τους, όπως επιβάλλονται από τη φωνολογική και μορφολογική διεργασία αλλαγής της γλώσσας.

Για παράδειγμα, οι λέξεις: σπίτι, σούβλα, λουκάνικο, χρυσός, πατέρας αγκώνας, ένα, για, κ.α.

Σούβλα ->
λατινικής
προέλευσης
subula

Πλήρες κλιτικό
παράδειγμα

Η σούβλα
Της σούβλας

Παράγωγα

Το σουβλάκι
Σουβλίζω
σουβλατζής

Σύνθετα

Κοντοσούβλι
σουβλομύτης

Κληρονομημένες λέξεις

σπίτι ->
λατινικής
προέλευσης
hospitium

Πλήρες κλιτικό
παράδειγμα

Παράγωγα

Σύνθετα

Λαϊκά δάνεια

Οι λέξεις αυτές εισήχθησαν σε μια γλώσσα από νεότερες γλώσσες όσες κατά την πιο πρόσφατη εποχή και το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τους είναι ότι έχουν πλήρως αφομοιωθεί φωνητικά και μορφολογικά από το σύστημα της ελληνικής, αφού εμφανίζουν παραγωγική και κλιτική μορφολογία και συμμετέχουν στη διεργασία της σύνθεσης.

Παραδείγματα:

Γαϊτάνι (<τούρκ. Gaytan)

Γιασεμί (<τούρκ. yasemin)

Πολυθρόνα (<ιταλ. poltrona)

Γραβάτα (<γαλλ. cravate)

Σβάρνα (<σλαβ. barna)

Φουρτούνα (<ιταλ. fortuna)

Κατσαρόλα (<βεν. cazzerola)

Μανάβης (<τούρκ. manav)

Λαϊκά δάνεια

- (9)
- (α) σε -β [v]: π.χ. ντετέκτιβ (!αστυνομικός πράκτορας)
  - (β) σε -γ [j]: π.χ. μιλφείγ
  - (γ) σε -δ [ð]: π.χ. φιορδ
  - (δ) σε -ε [e]: π.χ. αγκαζέ (κατειλημμένος), βαριετέ (!θέατρο ποικιλιών), εμπρομέ (!τυποβαφής), ρετιρό (!εσοχή), σουξέ (επιτυχία)
  - (ε) σε -ζ [z]: π.χ. αμπαλάζ (περιτύλιγμα), γκαράζ (αμαξοστάσιο), μασάζ (!μάλαξη), τατουάζ (!δερματοστιξία)
  - (στ) σε -θ [θ]: π.χ. μαμούθ, ζενίθ (αποκορύφωμα)
  - (ζ) σε -ι [i]: π.χ. κομφετί (χαρτοπόλεμος), μπουζί (!σπινθηριστήρ), πατισερί (ζαχαροπλαστείο)
  - (η) σε -κ [k]: π.χ. σικ (κομψός), τρικ (τέχνασμα), πινγκ-πόνγκ (!επιτραπέζιος αντισφαίρισης), σεζλόγκ (!πτυσσόμενο ανάκλιτρο)
  - (θ) σε -λ [l]: π.χ. αλκοόλ (οινόπνευμα), γκολ (τέρμα), προφίλ (!πλαγιά όψις), κασκόλ (!περιλαίμιον), τούνελ (σήραγγα)
  - (ι) σε -μ [m]: π.χ. άλμπουμ (λεύκωμα), φιλμ (ταινία), τραμ (!τροχιόδρομος)
  - (ια) σε -ν [n]: π.χ. ακορντεόν (!φυσσαρμόνιον), ασετόν (ακετόνη), μπετόν (σκυρόδεμα), πούλμαν (!λεωφορείον πολυτελείας)
  - (ιβ) σε -ξ [ks]: π.χ. λουξ (πολυτελής)
  - (ιγ) σε -ο [o]: π.χ. καπό (!σκεπή), μαγιό (!ένδυμα λουτρού, μπανιερό), μπιμπερό (!θήλαστρον), σκαμπό (!δίφρος)
  - (ιδ) σε -π [p]/[b]: π.χ. γκάλοπ (σφυγμομέτρηση, δημοσκοπήση), κλαμπ (λέσχη), κλομπ (!αστυνομική ράβδος, ρόπαλο)
  - (ιε) σε -ρ [r]: π.χ. ασανσέρ (ανελκυστήρας), κομπρεσέρ (!αεροτρύπανον), μανικιούρ (!ονυχοκομία), ορντέβρ (ορεκτικό), τρακτέρ (!ελκυστήρ)
  - (ιστ) σε -ς [s]: π.χ. φλας (!αναλαμπή, !ανάλαμψις)
  - (ιζ) σε -τ [t]: π.χ. γιοτ (θαλαμηγός), μαζούτ (!βαρύ πετρέλαιον), μασκότ (!αλεξητήριο, !αβάσκαντον, !αλεξίκακον, !φυλακτήριον), φέριμποτ (πορθμείον)

Λαϊκά δάνεια

Δάνεια
επιθήματα

A) Λατινικής προέλευσης

-ά(ν)τζα (= ομάδα οντοτήτων με δυσφημιστική σημασία π.χ. Σοφεράντζα)

-άνος (γεωγραφική προέλευση π.χ. Παριζιάνος)

-άρης(επάγγελμα, ιδιότητα, ελάττωμα π.χ. Αγελαδάρης, ζαβολιάρης, χαδιάρης)

-άρι (= όργανο αποτέλεσμα, ποσότητα, πχ. Κρεμαστάρι απομεινάρι, δυάρι,)

-άριο (κατάληξη λογίων ονομάτων, π.χ. F αλφαβητάριο, γλωσσάριο)

-άτος (= ιδιότητα που απορρέει από το θέμα, π.χ. ξυδάτος)

Λαϊκά δάνεια

Δάνεια
επιθήματα

B) Βενετικής ή ιταλικής προέλευσης

- δόρος (= δράστης της πράξης που δηλώνει το θέμα με επιτακτική σημασία π.χ. Κομπιναδόρος)
- έζος (= κάτοικος ξένης χώρας ή πόλης π.χ. Γιαπωνέζος)
- ιέρα(κουζινικό σκεύος και άλλα αντικείμενα π.χ. Αλατιέρα)
- ιέρης (= συνήθως επαγγελματίας, πχ. Γκαραζιέρης)
- ίσιος (= σχετίζεται με το θέμα αλλά και τη γεωγραφική προέλευση, π.χ. Αρνίσιος, βουνίσιος, ζαγορισιος)
- ίστας (= επάγγελμα ή ιδιότητα π.χ. μπασκεμπολίστας πιανίστας)
- ούρα (= μεγεθυντικά π.χ. θολούρα)

Λαϊκά δάνεια

Δάνεια
επιθήματα

Γ) Τούρκικης προέλευσης

-άλης (= αφθονία μιας ιδιότητας π.χ. Μουστακαλής, γουρλής)

-τζης (= επάγγελμα ή ιδιότητα π.χ. Ταξιτζής, καφετζής)

Αντιδάνεια

Τα λαϊκά αντιδάνεια είναι λαϊκές λέξεις οι οποίες, σε κάποια χρονική φάση, εξήχθησαν από μία γλώσσα (γλώσσα-πηγή) σε μία ή περισσότερες άλλες γλώσσες (γλώσσα στόχος) και στη συνέχεια επανήλθαν στην αρχική γλώσσα πηγή με αλλαγμένη τη μορφή ή και τη σημασία τους (Πετρούνιας, 2002:60)

Παραδείγματα:

Καναπές -> γαλλ. Canape -> λατινικό conopoeum -> ελληνιστικής προέλευσης ελληνική λέξη κωνώπιον (ντιβάνι με κουνουπιέρα)

Μπράτσο -> ελλ. Βραχίων -> λατινικό brachium -> βενετική braccio -> ιταλική braccio

ΛΟΓΙΕΣ ΛΕΞΕΙΣ

Λόγιες λέξεις εξωτερικού και διαχρονικού δανεισμού

Οι λόγιες λέξεις εξωτερικού δανεισμού ονομάζονται έτσι διότι έχουν εισαχθεί σε μία γλώσσα από άλλες γλώσσες. Μπορεί είτε να έχουν μεταφερθεί αυτούσιες π.χ. Αλκοόλ, είτε να έχουν προσαρμοστεί στο φωνολογικό και μορφολογικό σύστημα της γλώσσας στόχου π.χ. Σοσιαλισμός (Πετρούνιας, 2002:59)

Οι λόγιες λέξεις διαχρονικού δανεισμού είναι οι λέξεις που έχουν αναβιώσει σε μια γλώσσα από προγενέστερες ιστορικές φάσεις της ίδιας γλώσσας. Για παράδειγμα: αγωνία, προέλευση, ποιητική ξενοδοχείο, κ.α.

Λόγια λέξεις εξωτερικού και διαχρονικού δανεισμού

Λόγια	Λαϊκή
Αίγα	Κατσικά
Αποθήκη	Κελάρι
Δοκιμή	Πρόβα
Ιερέας	Παππάς
Κλίβανος	Φούρνος
Κυλικείο	Μπουφές
Πινακίδα	Ταμπέλα
Τεχνίτης	Μάστορας

Λόγιες λέξεις εξωτερικού και διαχρονικού δανεισμού

Λόγια	Λαϊκή
άμαξα	Αραμπάς (τουρκ)
Αποδημία	Μισεμός(λατ)
Βυρσοδέψης	Ταμπάκης(τουρκ)
Δίδυμος	Γέμελος (ιτ)
Καταρράκτης	Κατεβασιά (ελλ)
Πυρετός	Θέρμη(ελλ)
Ξενοδοχείο	Χανί (τουρκ)
Πατριός	Ψυχοπατέρας(ελλ)

Λόγιες λέξεις εξωτερικού και διαχρονικού δανεισμού

Λόγια	Λαϊκή
Άροση	Αλέτρισμα (ελλ)
Γυναικάδελφος	Κουνιάδος (βεν)
Θύρα	Πόρτα (λατ)
Καλύπτρα	Βέλο (ιτ)
Κήρυκας	Τελάλης (τουρκ)
Κλίνη	Κρεβάτι (ελλ)
Όνος	Γάιδαρος (αραβ)
Ορνιθώνας	Κοτέτσι (σλαβ)

Διεθνισμοί

Ο όρος αυτός αναφέρεται σε μια λέξη η οποία δημιουργήθηκε σε κάποια ευρωπαϊκή γλώσσα, με βάση μορφήματα που προέρχονται είτε από αρχαία ελληνική και τη λατινική, και στη συνέχεια εισήχθη στην ελληνική ως δάνεια λέξη (Πετρούνιας, 2002:60)

Παραδείγματα:

Empathy (αγγλική), εμπάθεια (ελληνική), «την ικανότητα να νιώθει κανείς τα αισθήματα του άλλου»

Idiot (αγγλική), ιδιώτης (ελληνική)

Μεταφραστικά δάνεια

Τα μεταφραστικά δάνεια είναι λόγιες λέξεις οι οποίες εμφανίζονται στη γλώσσα στόχο ως τα μεταφραστικά ισοδύναμα των ανάλογων λέξεων στη γλώσσα-πηγή (Πετρούνιας, 2002:60-61)

Παραδείγματα:

Τηλεόραση -> television

ηλεκτρονικός υπολογιστής -> electronic calculator

Βίαιοπαλαιστής -> stuggleforlifer

Ποδοσφαιρο -> football

Νεολογισμοί

Νεολογισμός είναι κάθε λεξική μονάδα που εμφανίζεται στο λεξικό της γλώσσας, είτε ως προς το σημαίνον και το σημαινόμενο είτε μόνο ως προς το σημαίνον είτε μόνο ως προς το σημαινόμενο (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 1986:28).

Πηγές προέλευσης των νεολογισμών είναι α) το γενικό λεξιλόγιο β) τα ειδικά λεξιλόγια γ) άλλες γλώσσες

Παραδείγματα:

Δίσκος-> μαγνητικός, ψηφιακός, οπτικός

Σκάφος-> στη ναυτιλία, την αεροπορία

Κόρνερ, κέικ -> αυτούσια μορφή ως ξένο δάνειο

σκληρός δίσκος, συμπλέκτης, σαρωτής -> μεταφραστικό δάνειο

Νεοδημοτικοί τύποι

Είναι όσες λέξεις λόγιας προέλευσης έχουν προσαρμοστεί κατά το μάλλον ή ήττον στη μορφολογία της νέας ελληνικής.

Παραδείγματα:

Αεριοφωτο ή φωταέριο-> αέριοφως -> μεταφραστικό δάνειο
gashlight

Σύγχρονες διδακτικές προσεγγίσεις

Δραστηριότητες ανάπτυξης της
λεξιλογικής επίγνωσης

1. Ανάγνωση 2 εκδοχών της ίδιας ιστορίας

Ο εκπαιδευτικός διαβάζει 2 διαφορετικές εκδοχές της ίδιας ιστορίας, για παράδειγμα ενός παραμυθιού, που η μία είναι γραμμένη με απλό λεξιλόγιο και η μία περιλαμβάνει πλούσιο λεξιλόγιο. Στη συνέχεια ρωτάει τους μαθητές να του πουν ποια εκδοχή τους άρεσε περισσότερο και γιατί.

2. Ντετέκτιβ της γλώσσας

Ο εκπαιδευτικός παροτρύνει τα παιδιά α) να παρατηρούν πόσο διαφορετικά μιλούν οι άνθρωποι σε διαφορετικές περιστάσεις επικοινωνίας

Και β) να φέρουν στην τάξη παραδείγματα χρήσης της γλώσσας οι λέξεις που τους έκαναν εντύπωση.

3. Κυνηγοί λέξεων

Ο εκπαιδευτικός παροτρύνει τα παιδιά να εντοπίσουν λέξεις και ενδιαφέρουσες χρήσεις της γλώσσας μέσα στο βιβλίο ή μέσα στο κείμενο που θα διαβάσουν.

4. Ιστορίες με 10 λέξεις

Ο εκπαιδευτικός ζητά από τους μαθητές να αναγνωρίσουν τον τίτλο μιας γνωστής ιστορίας ή μιας ιστορίας που έχει ήδη διαβάσει μέσα στην τάξη με βάση 10 λέξεις ή φράσεις κλειδιά.

5. Ανακάτεμα λέξεων, αναγραμματισμοί λέξεων

A) προσπάθησε να ξεμπερδέψεις τις λέξεις τις προτάσεις

Για παράδειγμα:

Κλέφτης, πόδια, χρειάστηκε, τα, στα, το, ο, και, έβαλε

B) προσπάθησε να ξεμπερδέψεις τα γράμματα των λέξεων

6. Ζεύγη λόγιων και λαϊκών λέξεων

Για παράδειγμα:
Στοιχείο-στοιχειό
ευλογία-ευλογιά

7. Συνάψεις, σημασιολογικά πλέγματα

σημασιολογικοί χάρτες

A) Ποιες λέξεις ταιριάζουν μεταξύ τους;

Υψηλός

Ψηφιακός

Υγρός

Κρυσταλλικός

Μηχανικός

B) σημασιολογικά πλέγματα συνήθων συνάψεων

Γ) σημασιολογικοί χάρτες

8. Παροιμίες και στερεότυπες εκφράσεις

Ο εκπαιδευτικός ζητάει από τους μαθητές να διηγηθούν σύντομες ιστορίες ή περιστατικά χρησιμοποιώντας όπου ταιριάζει την αντίστοιχη παροιμία ή στερεότυπη φράση.

9. Προθήματα και επιθήματα

A) συζήτηση για τις παράγωγες λέξεις πριν ή μετά την ανάγνωση ενός κειμένου ο εκπαιδευτικός διαλέγει 2 προθήματα για παράδειγμα α- και ξε- ή επιθήματα π.χ. -ώνω, -ίζω, θα ζητάει από τους μαθητές να γράψουν μέσα σε 2 λεπτά όσες λέξεις μπορούν να σκεφτούν με αυτό. Δημιουργείται ένας κατάλογος με τις προτεινόμενες λέξεις και ακολουθεί συζήτηση μέσα στην τάξη σχετικά με τη σημασία του προθήματος/ επιθήματος και τις λέξεις. Προχθές το ίδιο στόχος της δραστηριότητας αυτής είναι η καλλιέργεια της μορφολογικής επίγνωσης των μαθητών.

B) αναζητώ λέξεις που περιέχουν ένα πρόθημα/επίθημα στο λεξικό και σκέφτομαι τι σημαίνουν.

10. Ουσιαστικοποιημένα επίθετα

Ο εκπαιδευτικός μαζί με τους μαθητές μελετάει έναν θεματικό κύκλο, για παράδειγμα τα επαγγέλματα, τις επιστήμες, και σκέφτονται σχετικές λέξεις που χρησιμοποιούνται ως ουσιαστικά και ως επίθετα.

11. Κατηγορίες σύνθετων λέξεων